מדרש אגדה — מסעי

אלה מסעי בני ישראל. זה שאמר הכתוב [לכן] אנשי לבב שמעו לי חלילה לאל מרשע ושדי מעול (איוב לד י), בכל המסעות שהחזיר אותם וסיבב אותם הם גרמו לעצמם, שלא הלכו בדרכיו, ולא שמעו מצותיו, כי הקב"ה לא גילה סודיו ומסטיריו אלא לישראל שהם יראיו, כמו שאמר דוד ע"ה סוד ה' ליראיו (תהלים כה יד), ולא אמר הקב"ה לאומות העולם שמעו אלא לישראל, שנאמר שמעו דבר ה' בית יעקב וגו' (ירמי' ב ד), וכמה האומות מזבחים לאשרם ולגילולים, כדי שישמעו דבר ואינם שומעים, דכתיב פה להם ולא ידברו (תהלם קטו ה), ואשריו מי שהוא שומע לדבריו של הקב"ה, דכתיב ושומע לי ישכן בטח וגו' (משלי א לג), יתברך שמו של הקב"ה שהוא רוצה בתשובתן של ישראל, וישראל יהיו שומעים לדברי תורה, דכתיב לו עמי שומע לי וגו' (תהלים פא יד), מה כתב אחריו, כמעט אויביהם אכניע וגו' (שם שם טו), וכתיב לו הקשבת למצותי וגו' (ישעי' מח יח). אמרו רבותינו ז"ל ר' עזריה ור' יודה בר' סימן בשם ר' שמעון בר רב יצק קפדנותן של אבות ולא ענותנותן של בנים, קפדנותן של אבות מאבינו יעקב, שנאמר ויחר ליעקב וירב בלבן וגו' (בראשית לא לו), ולא ענותנותן של בנים מדוד, שנאמרו יברח דוד מניות ברמה ויבוא ויאמר לפני יהונתן מה עשיתי ה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי (ש"א כ א), מזכיר שפיכות דמים בפיוס. ואמר ר' סימא בנוהג שבעולם חתן דר אצל חמיו ועובר לצאת מבית חמיו, אפשר שלא ימצא בידו דבר קל, וזה אפילו סכין לא נמצא בידו, והיינו דכתיב כי מששת את כל כי מה מצאת מכל כלי ביתך (בראשית לא לז), אמר הקב"ה ליעקב חייך בלשון הזאת שהוכחת את חמיך, בו בלשון אוכיח את בניך, הדא הוא דכתיב כה אמר ה' מה מצאו אבותיכם בי עול וגו' (ירמי' ב ה), ואמר שמעו דבר ה' (שם ב ד), ארבעה שומעין הן, יש שומע ומפסיד כאדם הראשון, שנאמר ולאדם אמר כי שמעת (לאשתך) [לקול אשתך] וגו' (בראשית ג יז). והפסיד, כי עפר אה ואל עפר תשוב (שם שם יט). יש שומע ומפסיד ומקבל שכר כאברהם אבינו, שנאמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה (שם כא יב), וקיבל שכר, שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע (שם שם). ויש מי שאיניו שומע ומקבל שכר כיוסף הצדיק, שנאמר ולא שמע אליה וגו' (שם לט י), וקבל שכר, שנאמר ויוסף הוא השלליט על הארץ וגו' (שם מב ו). ויש מי שאינו שומע ומפסיד כישראל, שנאמר ולא שמעו אלי ולא הטו את אזנם (ירמי' ז כו), ומה הפסידו אשר למות למות (ירמי' מג יא): ד"א ולא שמע אלי. ומה היה עונשם, גלו לבבל ומתו שם, דכתיב והיה כי יאמרו אליך אנה (נלך) [נצא] וגו' (שם טו ב). אמר רבי לוי האוזן לגוף כקנקן לכלים, מה הקנקן הזה כשהוא מלא מים, כל הכלים האחרים ממלאין ממנו, כך האוזן כשהיא השומעת מרגשת מאתים וארבעים ושמונה אברים שבגוף, וכולם הולכים אחריה וחיים, דכתיב הטו אזנכם ולכו אלי [שמעו ותחי נפשכם] (ישעי' נח ג), וכשהם מטים את אזנם תחיה כל נפשם, כי כן אמר הכתוב אם תאבו ושמעתו וגו' ואם תמאנו וגו' (ישעי' א יט), ואמר שלמה בני אם תקח אמרי (משלי ב א), ואימתי נעשה אתה בני, כשתקח אמרי ומצותי תצפין אתך (שם), אף אני צופן לך טובות של עולם הבא, דכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראך (תהלים לא כ). אבל אם תמאנו ומריתם חרב תאכלו (ישעי' שם). אמר רב למה הדבר דומה לזקן שיושב על הדרך, והיו לפניו שני דרכים, אחד תחלה קוצים וסופר מישור, ואחרת תחלתה מישור וסופה קוצים, והיה יושב על שתיהן, ומזהיר את העוברים ואת השבים ואומר להם אעפ"י שאתם רואים את הדרך הזו תחלתה קוצים, לכו בה שסופה מישור, וכל מי שהוא שומע לי סופו לילך לשלום ולחזור לשלום, ואותם שאינם שומעין לי והולכים בדרך שתחלתה מישור לסוף הם נכשלים בקוצים וחוזרין, כך משה רבינו מזהיר את ישראל על דרך החיים, ועל דרך המיתה, על ברכה וקללה, ואמר להם ובחרת בחיים (דברים ל יט), ואם משה רבינו ע"ה הזהירם לחיי העולם הזה כבר מת, ומה אני מקיים למען תחיה אתה וזרעך (שם שם), אלא הרי אלו חיי העולם הבא, שאין בהם מיתה, וכך תחייתו של עולם הבא אין לה מיתה, דכתיב ורבים מישיני עפר יקיצו לחיי העולם הבא (דניאל יב ב), שאין להם מיתה, ואלה לחרפות (שם), שאין להם חיים, והיה ירמיה הנביא מוכיח את ישראל ואמר להם שמעו דבר ה' (ירמי' ב ד) היו כאביכם שהיו שומעים לדבריו של הקב"ה ומקיימים מצותיו, דכתיב עקב אשר שמע אברהם וגו' (בראשית כו ח), ומה היה לו, רדף את המלכים את כדרלעומר מלך עילם וגו', ועליו הכתוב אומר ירדפם יעבר שלום אורח ברגליו לא יבא (ישעי' מא ג) אף אתם אם שומעים ועשיתם מצותיו של הקב"ה, כמו שכתוב אם בחקותי תלכו (ויקרא כו ג), מה כתיב אחריו ורדפתם את אויביכם (שם שם ז), אם שמעתם וקיימתם את התורה ואכלתם לחמכם לשובע ורדפתם את אויביכם, ואם לאו ואכלתם ולא תשבעו (שם שם כו), ורדף אותם קול עלה נדף (שם שם לו), אם גמלתם חסד ופניתי אליכם וגו' (שם שם ט), ואם לאו ונתתי פני בכם (שם שם יז), ואם עשיתם שלום ונתתי שלום בארץ (שם שם ו), ואם לאו והבאתי עליכם חרב וגו' (שם שם כה), אם תשמעו למצות, הקב"ה מביא עליכם הברכות, ואם לאו מביא עליכם הקללות, וכיון שאתם עושים רצונו הוא משפיע לכם הברכות, דכתיב לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב (מ"א ח נו), וכיון שלא שמעו אמר להם ירמיה שמעו דבר ה', עד שלא תשמעו דברי תוכחות שמעו דבר ה', עד שלא תשמעון קל קרנא משרוקיתא (דניאל ג טו), שמעו בארץ עד שלא תשמעו בחוצה לארץ, שמעו חיים עד שלא תשמעו מתים, ישמעון אודניכון עד דלא ישמעון גרמיכון, הדא הוא דכתיב העצמות היבשות שמעו דבר ה' (יחזקאל לז ד): וכיון שלא שמעו וחפאו דברים שלא כן, הביא עליהם פורענות אשר לא כדת, שנאמר גם כל חלי וכל מכה (דברים כח סא): כה אמר ה' מה מצאו אבותיכם בי עול (ירמי' ב ה), וכשהיו במדבר לא מצאו בי עול, אבל אני מצאתי בהם עול, כי אמרתי להם ששת ימים תלקטוהו וגו' (שמות טז כו), כי רחקו מעלי(ירמי' שם), הלכו אחרי ע"ז, וילכו אחרי ההבל ויהבלו (ירמי' שם), אין בהם ממש, דכתיב הבל המה מעשה תעתועים (ירמי' י' טו): ולא אמרו איה ה' המעלה אותנו מארץ מצרים וגו' (שם ב ה), אמר להם הקב"ה שכחתם מה שעשיתי במצרים, שהבאתי עליהם המכות, והרגתי את בכוריהם, ונפרעתי לכם מהם, ועשיתי מלחמות עמהם, וטבעתי אותם בים, והעליתי אתכם מארץ מצרים, ונהגתי אתכם במדבר, והבאתי אתכם אל הארץ לאכול פריה וטובה, דכתיב ואביא אתכם אל הר הכרמל לאכול פריה וטובה ותטמאו את ארצי (שם שם ז), וטמאתם אותה כשם שעשו מי שהיה בה לפניכם, וכשם שגלו מפניכם למעשיהם הרעים, כך סופכם לגלות מפני מעשיכם הרעים, ולאיזה אומה גדלתי וגמלתי כמותכם ואיזה אומה עשו כמו שעשיתם אתם כבר הייתם במצרים וראיתם תועבותיהם, דכתיב ותראו את שקוציהם וגו' (דברים כט טז), שאין בה ממש, ההמיר גוי אלהים והמה לא אלהים (ירמי' ב יא), וכתיב כי שתים רעות עשה עמי (שם שם יג). אמר ר' יהודה כל מי שהוא עוזב את הקב"ה ואת תורתו, עליו כתוב אומר רחוק ה' מרשעים (משלי טו כט), והלא העולם ומלואו אינו

מחזיק כבודו של הקב"ה, ואין מקום בעולם פנוי מכבודו, והוא אומר רחוק ה' מרשעים, אלא רחוק ה' מלחנן לרשעים ומלשמוע תפלתם, וכל מי שהו מדובק בהקב"ה ושומע בקולו, הוא חי בעולם הזה ולעולם הבא, תדע לך שהוא כן, צא ולמד מטה אהרן שנכנס יבש לבית קדש הקדשים ויצא לח, דכתיב ויוצא פרח ויצץ ציץ (במדבר יז כג), וכתיב באור פני מלך חיים (משלי טז טו), ויש לך לדעת ממקום אחר ויהי הם קוברים איש [וגו'] ויגע [האיש] בעצמות אלישע [ויחי] ויקם [על רגליו] (מ"ב יג כא), אם זה שהיה נדבק נמי שנדבק להקב"ה וחיה, הנדבק שכינה על אחת כמה וכמ שיחיה בעולך הזה ובעולם הבא, והדא הוא דכתיב לאהבה את ה' אלהיך (דברים יט ט) אתה מוצא כל הימים שהיו ישראל שומעין להקב"ה, היו האומות מתייראין מהם, דכתיב שמעו עמי ירגזון (שמות טו יד), וכתיב אז נבהלו אלופי אדום (שם שם טו) וכן רחב הזונה אומרת ונשמע וימס לבבינו (יהושע ב יא), ואנשי גבעון אמרו כי שמענו עמהם, וכיון שעזבו אותו ועבדו את הבעלים ואת העשתרות, מסר אותם ביד אומות העולם והמיר להם במלכיות, דכתיב (ויעזבו את ה' אלהיהם ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות וגו') {ויעזבו את ה' ויעדו לבעל ולעשתרות] (שופטים ב יג), וירמיהו היה מוכיח אותם ואמר להם על מה אבדה הארץ (ירמי' ט' יא), על מי אדברה ואעידה ומה נגזר עליהם אז יקראוננו ולא אענה, אמר להם הקב"ה אני שלחתי אליכם על ידי הנביאים ואמרתי לכם דרשוני וחיו (עמוס ה ד), וכתיב נדרשתי ללא שאלו וגו', ולא שמעתם לדברי ששלחתי אליכם הרי תדבק בכם הרעות, ותשיג אתכם הצרות, באותה שעה אתם צועקים אלי מתוך צרתכם. ומפילים אתם תחנה לפני, ולא אענה אתכם, דכתיב וגם אני אעשה בהמה (ולא אחוס) [לא תחוס עיני] וגו' וכשם שקראתי ולא עניתם נגזרה מלפני שאתם תקראו ולא אענה, דכתיב אז יקראוננו ולא אענה (משלי א כח). ועד מתי עד שהם שבים לפניו תשובת צדק, והוא משיב את אפו מהם, וירפא אותם ממכתם, דכתיב ארפא (משובותיכם) [משובתם] אהבם נדבה (הושע יד ד) אבל לעתיד לבוא והיה טרם יקראו ואני אענה (ישעיה סה נד), וכמה דאת אמר כה אמר ה' בעת רצון עניתיך (שם מ ט ח). אמר ר' שמואל משל למטרונה שהיו לה שני שושבינין, אחד עירוני ואחד מדיני, דזה שהיה עירוני אומר לה דברים טובים, לא בת טובים את, לא בת עשירים את, ואותו שהיה מדיני אומר לה לא בת עניים את, לא בת בזויים את, כך ירמיהו עירני ומענתות היה, נכנס לירושלם ואומר להם דברים של ניחומין שמעו דבר ה' בית יעקב (ירמי' ב ד), ברם ישעיה ע"י שהיה בן מדינה מירושלים היה אומר להם דברים של קנטורין, שמעו דבר ה' קציני סדום האזינו תורת אלהינו עם עמורה (ישעיה א י), לא מן עמא פלטאתא דעמא דסדום אנון. אמר ר' לוי אמוץ ואמציה אחים הוון, ועל ידי שהיה ישעי' בן אחיו של מלך היה אומר לישראל דברים של קנטורין, כמד"א ועשיר יענה עזות (משלי יח כג): א"ר לוי משל למטרונה שהכניסה למלך שני הדסים ואיבדה אחת מהם, והיתה מצירה עליו, אמר לה המלך שמרי את זה כאלו ששמרת את שניהם, כך ישראל כשעמדו על הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כד ז), איבדו את נעשה, אמר להם הקב"ה שמרו את נשמע כאילו שמרתם את שניהם וכיון שלא שמעו אמר הקב"ה שמעו דבר ה'. ר' אבין ור' חייא בש"ר יונתן כתיב בני אמי נחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים וגו' (שה"ש א ו). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע מי גרם לי שאהא נוטרה את הכרמים על שם שכרמי שלי לא נטרתי, מי גרם לי שאהא מפרשת שתי חלות בסוריא על שם שלא הפרשתי חלה אחת כתקונה בארץ ישראל סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים ואיני מקבלת שכר אלא על אחת: כה אמר ה' מה מצאו אבותיכם בי עול (ירמי' ב ה), אמר הקב"ה לישראל בני אבותיכם לא מצאו בי עול, אדם הראשון לא מצא בי עול, [ואתם מצאתם בי על] אדם הראשון למה הוא דומה, לחולה שנכנס אלו הרופא ואומר לו דבר פלוני אכול ודבר פלוני אל תאכל, וכיון שעבר על דבריו גרם מיתה לעצמו, נכנסו קרוביו אצלו, אמרו לו לא תאמר כי הרופא עשה לך רעה, ולא עבר עליך מדת הדין, חס ושלום אתה הוא שגרמת מיתה לעצמך, כך נכנסו הדורות אצל אדם הראשון אמרו לו תאמר שהקב"ה עובר עלי מידת הדין. אמר להם חס ושלום אני הוא שגרמתי מיתה לעצמי, שנאמר כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב יז). וכן ישראל היה להם לשמור דרכי ה', לא היו מתעכבין כל כך במדבר אלא שנה שנייה ליציאת מצרים היו נכנסים לארץ ישראל שהיו נוחלים אותה ויושבים בטח, ולפי שלא היו שומרים דבר ד' היו הולכים עשר מסעות שמונה מסעות וחוזרים לאחור, ולכך הוצרך הכתוב לכתוב מסעיהם: אתה מוצא מ"ב מסעות משיצאו ישראל ממצרים עד ערבת מואב, מהם י"ד מסעות שהלכו ישראל עד שבאו לרתמה, שהיא במדבר פארן, שעדיין לא היה להם שנה אחת ושלשה דשים עד שלחו להם מרגלים, שלכך נקרא רתמה על שם הארץ שהוציאו דבה עליה, כמו שנאמר מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה, [חצי גבור שנינים עם בחלי רתמים] (תהלם קכ ג ד) ורמיה היא רתמים. ועוד צא וחשוב שמונה מסעות מהר ההר עד ערבות מואב, שבסוף ארבעים שנה באו להר ההר, שנאמר ויעל אהרן הכהן אל [הר] ההר (במדבר לג לח), נמצא כל ל"ה שנה לא נסע אלא עשרים מסות, להודיע צדקתי של הקב"ה שעשה עמהם, אעפ"י שהניעם במדבר ארבעים שנה, לא הטריחם במסע אלא נתן להם ישיבה ומנוחה: על פי ה' וימת שם. מכאן שבנשיקה מת, שלא מת על ידי מלאך אלא על פי הדיבור: ויחנו על הירדן מבית הישימת עד אבל השיטים. היו שלשה פרסאות. מכאן אמרו שמחנה ישראל היה שלשה פרסאות בהדי בהמתם ובהדי צרכיהם:

את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען. ולמה צוה הקב"ה ליתן שלשה ערי מקלט בנחלת תשעה המטות וחצי המטה ..... על דורו שלא יבא לידיהם כלום בחייו, לפיכך אמותיהן של כהנים היו מספקין מזונות לגלים, כדי שלא יתפללו על בניהם שלא ימותו:

ואם יהיה היובל לבני ישראל. וכי מה ענין זה לזה, אלא כך אמרו בני גלעד אין לנו תקוה ותקנה בשום ענין אם ישאו אנשים משבט אחר שלא תהיה נחלתן תוספת על נחלת אותו שבט שתהיינה להם לנשים לכל שבט ושבט שתרצנה כדי שיהיו להם קופצים שאם תאמרו חלקם לנו אעפ"כ לא תועיל לנו שבעת שיבא היובל ישוב להם מה שמכרו לנו ומצאת נחלתן תוספת על נחלת המטה שתהיינה להם לטוב בעיניהם תהיינה לנשים הקב"ה נתן להם רשות להנשא לכל שבט שתרצנה כדי שיהיו להם קופים שישאו אתהם: אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים. עצה נתן להם שאם ירצו לשאת ממטה אביהם בני אדם הגונים לא תנשאו לאחרים: ולא תסוב נחלה. ולמה ב' פעמים כתיב כאן לא תסב, לפי שהבעל ובניה יורשין אותה ועל ידי שניהם תסב נחלה: ותהיינה מחלה ותרצה. ולהלן מקדים נועה לתרצה וחגלה ומלכה, וכאן חשיב לנועה לסוף לפי שהיתה נועה צעירה מכולן בשנים יותר מתרצה ומחלה ומלכה, ולהלן הוא חשיב דרך חכמתם, וכאן חשיב דרך גדולתן שאותה היתה גדולה מחברתה בשנים נשאת בתחלה: אלה המצות והמשפטים. שכל מי שמתעסק בהם אינו נענש: